

SOSİOLOJİ BAXIMDAN DİN

Elnarə Orucova,
Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun magistrantı
eorucova70@gmail.com

XÜLASƏ

Bu məqalədə din və onun əhəmiyyəti, eyni zamanda, dinin cəmiyyətdəki təzahür formaları nəzəriyyələr və praktiki əsaslarla araşdırılmışdır. Din və onun təzahür formaları din sosiologiyasının aktual mövzudur və bu istiqamətdə bir çox əsərlər meydana gəlmişdir. Bizim bu mövzuya toxunmağımızda məqsəd sosioloji baxımdan dini təhlil edərək, onun cəmiyyətdəki rolunu və ya funksiyasını aşkar etməkdir.

Məqələnin ilkin mərhələsində din anlayışı, dinin meydana gəlməsi və əhəmiyyəti ilə bağlı mövzulara toxunulmuşdur. Bu çərçivədə qeyd olunur ki, cəmiyyət üzvlərinin bir-birinə bağlanmalarında bir çox amil mühüm rol oynayır və bu faktorlar arasında din bağı önəmli yer tutur. Din həyatın hər bir sahəsində, o cümlədən mədəni, siyasi, sosial, iqtisadi və digər sahələrdə təzahür etməkdədir. Din öz mənsublarını bir araya gətirərək, dindar cəmiyyəti yaradır. Dindar cəmiyyət dedikdə, dinə bağlı olan və dinin tələblərini yerinə yetirən qruplar nəzərdə tutulur. Sonrakı mərhələdə isə dinin insan həyatındakı funksiyası nəzərdən keçirilmişdir. Bu isə üç istiqamətdə – mədəniyyət olaraq din, kimlik olaraq din, ibadət olaraq din kimi təhlil edilmişdir. Beləliklə, aydın olur ki, din insan mövcud olan zamandan var olmuş və öz varlığını bugünümüzə qədər davam etdirməkdədir. Dini düşüncə və yaşayışda mühüm fərqliliklər meydana gəlsə də, bu fərqliliklər zərurətdən doğan fərqliliklərdir, yəni digər fenomenlər kimi din də yeniliyə açıq olan bir fenomendir.

Açar sözlər: din, cəmiyyət, mədəniyyət, ibadət, kimlik, dəyər.

Giriş

Dinsiz bir cəmiyyət axtarır-tapmaq qeyri-mümkündür. Dinin insanların həyatının hər bir sahəsində – mədəni, siyasi, sosial və digər sahələrində təza-

hür formalarını görmək mümkündür. Məhz bu səbəbdən, din sosiologiyasının aktual mövzularından biridir. Dinlə bağlı məsələlər klassik sosioloqların, o cümlədən müasir sosioloqların da diqqət mərkəzində olmuşdur. Həmin sosioloqlar dinin cəmiyyətdəki yerini, cəmiyyətə təsirini, həmçinin cəmiyyətin dinə təsirini aşkar etməyə çalışmışlar. Din ilə bağlı nəzəriyyələrin yaradıcısı kimi, O. Kontun, P. Bergerin, İ. Vaxın adlarını qeyd edə bilərik. Əsərlərə gəlincə isə E. Dürkeymin “Dini həyatın elementar formaları”, “İntihar”, M. Veberin “Protestant etikası” və “Kapitalizmin ruhu” əsərlərini qeyd edə bilərik. Bu məqalənin ilk bölümündə din və onun mahiyyəti haqqında təhlil həyata keçirilmişdir. Belə ki, hər bir cəmiyyətin mövcud olmasında münasibətlər mühüm yer tutur. Münasibət dedikdə isə hər hansı bir cəmiyyət arasında olan əlaqə və asılılıq nəzərdə tutulur. Bu əlaqə və asılılıqlar ayrı-ayrı fərdləri bir araya gətirərək cəmiyyəti formalaşdırır ki, bunlardan biri də dindir. Yəni dini sosial qruplar və sosial təşkilatlar din vasitəsilə meydana gəlir. Dindar cəmiyyətlər bu xüsuslar əsasında formalaşır. Dindar cəmiyyət dedikdə nə nəzərdə tutulur? Bir dini mənimsəyən və onun qaydalarına görə yaşayan insana dindar adı verilir. Bu səbəbdən, dindar cəmiyyət dedikdə dinə bağlı olan və dinin tələblərini yerinə yetirən qruplar nəzərdə tutulur. Məqalənin digər bölməsində isə dinin cəmiyyətdəki rolu nəzərdən keçirilir.

Din və cəmiyyət

İnsan kollektiv bir varlıqdır. Tarixə nəzər saldıqda görürük ki, insanlar daim kollektiv halda ömür sürmüşlər. Ünver Günayın sözləri ilə desək, münzəvi insan – yəni təkbaşına yaşayan insan modelinə yalnız düşüncə və romanlarda rast gəlmək olar (Günay 2003, 18).

Heyvan sürü halında yaşayan bir varlıqdır. Təkbaşına yaşayan bir heyvan təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Buna baxmayaraq, insan kollektivinə sadə bir insan kütləsi kimi baxmaq düzgün deyildir. İnsanların bir cəmiyyət kimi formalaşmasında hədəf, məqsəd rol oynayır. Hər insan topluluğunu da cəmiyyət adlandırmaq olmaz. İnsan birliyi qarşılıqlı əlaqələr əsasında həyata keçirsə, bu topluluq cəmiyyət adlana bilər. Cəmiyyət olaraq insanlar hədəf və məqsədlər ətrafında birgəlik təşkil edirlər.

Hər bir cəmiyyətin mövcud olmasında münasibətlər mühüm yer tutur. Münasibət dedikdə isə hər hansı bir cəmiyyət arasında olan əlaqə və asılılıq

nəzərdə tutulur. Bu əlaqə və asılılıqlar ayrı-ayrı fərdləri bir araya gətirərək, cəmiyyəti formalaşdırırlar. Beləliklə, sosial qruplar və sosial təşkilatlar meydana gəlir. Dindar cəmiyyətlər də bu cəhətlər əsasında formalaşır. Onları bir araya gətirən səbəblər kimi əlaqələr, asılılıqlar, təkrarlanan münasibətlər və s. qeyd oluna bilər.

“Cəmiyyət üzvlərinin bir-birlərinə bağlanmalarında rol oynayan müxtəlif amillər arasında din əlaqəsi önəmli yer tutur. Eyni cəmiyyətə mənsub olan insanlar, eyni zamanda, eyni dini inancları paylaşır və müştərək dini fəaliyyət və mərasimlərdə iştirak etmə yolu ilə bir-birlərinə möhkəm bağlanırlar” (Günay 2003, 261). Burada fərqli dindən söhbət getmir. Yəni eyni din mənsubları bir araya gələrək dindar cəmiyyət meydana gətirirlər.

Günümüzdə də dindar cəmiyyətlər mövcuddur. Nəinki günümüzdə, bu, hər zaman belə olmuşdur. Arxeoloji tapıntılara əsasən haqqında fikir sahibi olduğumuz ilk cəmiyyətlərə aid olan qeydlər, açıq şəkildə dini simvol və ayin izləri təqdim edir. Mağara divarlarında olan tapıntılar dini inancın 40 000 əvvəldə də var olduğunu göstərir (Giddens 2012, 213).

“Dini “daha müsbət düşüncə şəkilləri qarşısında silinib aradan getməyə məhkum olan bir primitiv və sehrlı düşüncə tərzini” olaraq qəbul edən O. Kont və onun görüşlərini qəbul edən pozitivistlər belə din anlayışları ilə yanlış yola düşdükləri kimi, eyni şəkildə dini iqtisadi həyatın sadə bir funksiyası, bir “Kölgə hadisəsi” kimi görən materializm tərəfdarları da xətəyə düşmüşlər (Günay 2003, 222).

E.Dürkheim isə dinə belə tərif vermişdir: “Din müqəddəs varlıqla bağlı inanclar və ayinlərdən ibarət olan, insanları mənəvi birlik və ya dini qrupda birləşdirən, beləliklə, ictimai həmrəylik yaradan sistemdir” (Qənbərov 2019, 69).

Malinovski bir çox xüsuslarda Dürkheimə qarşı çıxmışdır. Dürkheim kimi İ.Vax da dinə eyni mənəvi daşıyan tərif verdiyi üçün günahlandırılmışdır. Q.Menşinq isə “Onun dini cəmiyyətin bir funksiyası olaraq görən Kontun pozitivizmindən ilham alaraq dinin özü və başlanğıcını tamamilə ağıl yolu ilə açıqlamağa çalışmasını” günahlandırır. Mirca Eliade də dinin sosial hadisə olduğunu qəbul və təsdiq edən, dini yalnız cəmiyyət və ya fərdlə izah etməyin səhv olduğunu işarə edərək, dini hadisəni bu qədər sadə hala gətirən dürkheimçi izaha qarşı çıxmışdır (Günay 2003, 223).

Din haqqında təsəvvürlər və nəzəriyyələr olduqca çoxdur. Ünver Günayın qeyd etdiyi kimi, sosioloqların dinə fərqli təriflər vermələri və onların cəmiyyəti anlamaqda fərqli mövqedə olmaları, sosiologiya və din sosiologiyasının dinamik bir elm olmasından, həqiqətin tapılması səbəbindən fərqli görüşlərə yönəlməsinin təbii olduğunu vurğulayır (Günay 2003, 226).

Əvvəldə qeyd edildi ki, insanlıq mövcud olduğu zamandan din insan həyatında əhəmiyyətli mövqedə olmuş və onun həyatının ayrılmaz parçasına çevrilmişdir. İnsanlar həyatlarını din ilə tənzimləmişlər, yəni çətinliklər qarşısında dözümlülük, səbir və digər keyfiyyətlər dindən qaynaqlanmışdır. Tarixə nəzər saldıqda görürük ki, insanlıq dini hər hansı şəkildə olur-olsun sorgulamadan qəbul etmişdir. Din insanların motivasiya qaynağı olmuşdur. Dinə olan bu tələbat mənəvi ehtiyacdən irəli gəlmişdir.

Bu məqalədə dinin funksiyalarından bəhs edəcəyik. Dinin funksiyalarından birincisi, fərd üzərində olanıdır. Yəni din öncə fərdlərə nüfuz edər, onlarda yerləşərək kök salar. Lakin şübhə edilməyən bir həqiqətdir ki, fərdin təcrübələrinin, sadəcə, fərdə inhisar etməsi mümkün deyildir. Fərdin bu təcrübələri praktika halında digər şəxslərə də sirayət edir. Beləliklə, bir dinə aid inanc və davranışları paylaşan fərdlər arasında yaxınlıq və birləşmə meydana gəlir, nəhayət, bir cəmiyyət halına gəlir, çünki din fərdi və sosial hadisədir (Solmaz 1996, 127).

Dinin modern cəmiyyətdə öz mövcudluğunu qoruyub-saxlamasına baxmayaraq, keçmişdə mövcud olan dinlə bugünümüzdə mövcud olan din arasında fərqliliklər də danılmazdır. Əvvəllər din kollektiv fəaliyyət növü idisə, artıq modern zamanda fərdi olaraq davam etməkdədir. Dinin müxtəlif təzahür növlərini nəzərə alsaq, bu zaman kollektiv fəaliyyət ön planda olacaqdır. Bu baxımdan qeyd oluna bilər ki, din üzərindəki olan fərdiyyətçilik bütün cəmiyyətlər üçün eyni deyildir. Bəzi cəmiyyətlər ənənəvi dini xarakterlərini qoruyub saxlamaqdadırlar. Din cəmiyyətdən təsirlənən bir fenomendir, cəmiyyət də öz növbəsində dindən təsirlənir.

“Linda Vudhed sosial elmlər araşdırmasında beş ana din qavramını təsnifləndirmişdir: Mədəniyyət olaraq din, ibadət olaraq din, əlaqələr olaraq din, kimlik olaraq din, güc olaraq din” (Ertit 2020, 50). Biz bu təsnifləndirmənin bəziləri əsasında dinin funksiyalarını aydınlaşdırmağa çalışacağıq.

DİN VƏ ONUN FUNKSİYALARI

Mədəniyyət olaraq din

Mədəniyyət tarix içərisində yaradılan inanclar və adətlər sistemidir. Sosioloji olaraq mədəniyyət insanlardan öyrəndiyimiz mirasdır. Demək, mədəniyyət olaraq din dedikdə “xalqın dini” nəzərdə tutulur. Xalqın dini dedikdə isə “xalq inancları” nəzərdə tutulur. Dinlərin sıxışdırıldığı bir zamanda dinlər öz varlığını xalqın dini hesabına qoruyub saxlaya bildişdir. Dinlər özləri də xalq inanclarının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Mədəniyyət bir millətin, qövmün, yaxud toplumun həyat tərzinin bütünü nü ifadə edən bir qavramdır. Bu çərçivədə mədəniyyət – elm, sənət, əxlaq, örf, adət və insanın ortaya qoyduğu digər meyil və alışqanlıqları əhatə edən bir qavramdır. Hər toplumun özünəməxsus dəyər sistemi olduğundan, onun mədəniyyəti də fərqlidir. Buna görə də bütün mədəniyyətləti eyni başlıq altında toplamaq mümkün deyildir. Mədəniyyət, əxlaq, hüquq, siyasət, ticarət və s. sahələrdəki davranışlara istiqamət verən ünsürlərin başında din gəlir. Dinlərin sənətdən-təhsilə, əxlaqdan-ənənəyə qədər həyatın hər sahəsində inkar olunmayan təsiri vardır. Dinin mədəni yaşamları iç-içə olması onun “insani inşalar” olaraq dəyərləndirilməsinə yol açmışdır. Dini, siyasi, əxlaqi, iqtisadi, fəlsəfi, estetik və s. mədəni dəyərlərin uzlaşma içərisində olması səbəbindən sözügedən amillərin münaqişə halında olmamasına rəvac verir. Dini hökmlərimizin və qanunlar qarşısındakı münasibətlərimizin əmələ gəlməsində həlledici olan ən önəmli ünsür dindir (Tanrıverdi 2018, 595, 600).

İnsanlar öz bacarıqları ilə müxtəlif həyat təzi və mədəniyyət formalaşdırmışlar. Bu həyat təzləri müxtəlif xüsusiyyətləri ilə bir-birindən ayrılırlar. Cəmiyyətləri bir-birindən ayıran mühüm ünsürlərin başında din durur. Dinin rolu adət-ənənələrdə, atalar sözlərində, gündəlik fəaliyyətlərimizdə, bir sözlə, həyatın bütün sahələrində görünməkdədir. İnsanın dünyaya gəlişi və dünyadan gedişi də dini rituallarla həyata keçirilir.

Dinin mədəni elementlər arasında çox yaxın əlaqəsi olduğu sahələrdən biri əxlaqdır. Onlar arasında möhkəm bir əlaqə vardır. İnsanların yemə-içmələri, geyim təzləri, ibadət və dua şəkilləri, hadisələr qarşısındakı reaksiyaları üzərində müəyyənləşdirici ən önəmli amil dindir. Evlənmə və boşanmanın şərtlərini müəyyənləşdirmək rolunu oynayaraq ən kiçik sosial qurum olan

ailəyə qədər, bir sözlə, mədəni həyatın hər sahəsinə nüfuz etmişdir (Tanrıverdi 2018, 598).

Volkan Ertit mədəni ünsürlərə daxil olan xalq inanclarını sekulyarlaşma müzakirələrinin bir hissəsi olaraq görür. Bu səbəbdən, öncə xalq inancları deyərək nəyin nəzərdə tutulduğunu izah etməyə çalışaraq belə nəticəyə gəlir ki, “Xalq inancları cəmiyyətdəki rəsmi və yayılmış dini təlimlərin yanında varlığını davam etdirən inanclar, müqəddəslik və onlarla bağlı rituallardır. Xalq inanclarının kökləri aydın bir sistemli təlimə və ya yazılı qaydaya əsaslanmaq əvəzinə, coğrafi şərtlərə və yaşam tərzlərinə əsaslanır” (Ertit 2020, 51).

Din və mədəniyyət arasında birtərəfli əlaqə mövcud deyildir. Din mədəniyyətə öz təsirini göstərdiyi kimi, mədəniyyət də dinə öz təsirini göstərir. Buna görə də xalq inanclarının gücünün itirilməsinin sekulyarlaşma müzakirələrinə daxil olunması labüddür. Bu inanclara da müqəddəslik əlavə edilmişdir. Dinin öz içində yer alma da, öz-özlüyündə bu inanclar müqəddəs sayılır. Həmin inanclara misal olaraq qara pişiyin insan qarşısından keçməsinin işin düz gətirməyəcəyi əlaməti, sağ əlin qaşınmasının ruzinin artması kimi götürülməsi, ocağın üstündən atılmağın dərdlərdən qurtuluş kimi qəbul olunmasını qeyd edə bilərik. Bu inancların elmi bir izahı olmadığından, fəvqəltəbii güclərlə izah olunur. Bu da bu inancların müqəddəsləşdirilməsinə səbəb olur.

Dinlərin toplumların mədəni həyatında nə qədər rol oynaması sənət əsərlərində də görünməkdədir. Məsələn, Misir mədəniyyətinə aid olan piramidalar, dünya ölkələrində mövcud olan kilsələr, məscidlər və türbələr, xalça üzərində həkk olunmuş əsərlər, memarlıq nümunələri və s. müqəddəs məbədlər, dini rituallar, ayinlər, dinin mədəni təzahürləri olaraq qəbul edilir. “Qədim yunanlı, romalı, misirli və hindlilərin çoxtanrılı inancları bu qövmlərin mədəniyyəti üzərində həkk olunmuşdur. Bunların heç bir bayramı yoxdur ki, tanrılar adına aid edilmiş olmasın və eyni zamanda, heç bir idman yarışması yoxdur ki, dini müşayiət etməsin” (Solmaz 1996,128).

İbadət olaraq din

Dindar cəmiyyətin ikinci xüsusiyyəti olaraq, “ibadət olaraq din” götürülə bilər. İlk olaraq ibadətin nə anlama gəlməsinə baxaq. “İbadət” sözünün təməlinə inam durur. Yəni inam olmadan ibadət də olmayacaqdır. Məhz bu səbəbdən də deyə bilərik ki, ibadət inam əsasında hər hansı bir varlığa təzim

etmək, pərəstiş etmək, itaət etmək, bir sözlə, bəndəçilik etmək mənasındadır. Hər hansı bir varlığın məbud qəbul etmədən itaət edilməsi, ibadət anlamına gələ bilməz. Burada ibadət olaraq din deyildikdə inancdan söhbət gedir.

Hər bir din özünəməxsus inanclara sahibdir. İnancsız bir din təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Müəyyən bir dinə xas olan inanclar həmin dinə inanan insanları bir-birinə bağlayan gücə sahibdir. Dini yalnız inanclar, fikirlər və təsəvvürlərdən ibarət sayaraq, dini məhdudlaşdırmaq olmaz. Pozitiv ideya sahibi olan Kont və onun ardıcılılarının fikri ilə razılaşısaq, dinin yalnız inanc və təsəvvürlərdən ibarət olduğunu qəbul etsək, bu zaman Kontun üç mərhələ qanunu öz əsasını tapmalı idi. Yəni din, artıq aradan getməli idi. Lakin dinin duyğu və davranış məsələsi olması, yəni dinin praktik yönü onun öz varlığını qoruyub-saxlamasına səbəb olmuşdur.

Qeyd etdik ki, din duyğu və davranış məsələsidir. Bu isə o deməkdir ki, bu inanclardan dolayı həyata keçirilən davranışlar bir iradə məsələsidir. Eyni zamanda, qeyd etmək yerinə düşərdi ki, dinin təsəvvür və inanc tərəfi nəzəri sahəni, ibadət və ya əməl tərəfi isə praktiki sahəni təşkil edir. Bu sahələr bir-birlərindən ayrılmaz və bir-birini tamamlayan fenomenlərdir. “İnanc və tutumlar insanın hərəkət və fəaliyyətlərinə təsir göstərir, onu bu və ya başqa şəkildə davranmağa və ya davranmamağa sövq edir. İnanc və tutumlar fərd üzərində belə böyük və önəmli rol oynadığı üçün onun davranışlarını təhlil edərkən inancı hesaba qatmamaq mümkün deyildir (Solmaz 1996, 126-125).

İbadətə şəkil olaraq baxsaq, heç biri bir-birinə bənzəməz. Əvvəldə də qeyd olundu ki, dinlər fərqli olduqları kimi (ilahi, qeyri-ilahi), ibadət üsulları da müxtəlifdir. İbadət insanın özünü öz inancına həsr etməsi mənasındadır və bu həsr etmə yolu ilə insan psixoloji olaraq rahatlıq əldə etmiş olur. “İbadət qul olmaq, itaət etmək, üsyan etməmək, etiraz etməyib boyun əymək deməkdir” (Asar 2020, 299). İbadəti sırf ibadət formaları ilə məhdudlaşdırma bilmərik. İbadət həyatın bütün sahələrində təzahür edə bilər. Hər hansı bir dinə mənsub olmasına baxmayaraq, inanlı insanın nədənsə çəkinməsi və ya nəyi isə yerinə yetirməsi ibadət sayılır. Demək, din insanların yaşamaları üçün bir qayda-qanun sistemi deməkdirsə, ibadət bu qanunlara əməl etmək mənasındadır. İbadət hər bir fərd üçün rahatlıq halını hasil edir. Demək, ibadət motivasiya qaynağı olmuş sayılır. İbadətin bir tərəfi ibadət edən şəxsin özünə aid olan faydadır. Biz ibadət adlandırdığımız funksiyalarda cəmiyyətə aid olan fayda da həyata

keçməkdədir. Burada həm maddi, həm mənəvi fayda nəzərdə tutulur. Gözəl bir söz demək mənəvi fayda anlamına gəldiyi kimi, ehtiyacı ödəmək də maddi fayda anlamına gəlir.

İnsanın könlündəki imanın iradəyə istiqamət verməsinin nəticəsi olaraq, iradənin hərəkətə keçməsi nəticəsində bütün dini davranışlar kimi ibadətlər də ortaya çıxır. İradə səbəbi ilə ortaya çıxan bu ibadətlərin təkrar-təkrar həyata keçməklə güclənməsi nəzərə çarpmaqdadır. Məsələn, günün müxtəlif vaxtlarında dəstəmaz alaraq namaz qılmaq, Ramazan ayında bir ay hər gün oruc tutaraq bir sıra məhrumiyyətlərə qoşulmaq, zəkat vermək, Həcc ziyarəti üçün zəhmətli və məsrəfli səfər həyata keçirmək bir iradə əsasında. Bütün bunları həyata keçirmək üçün var olan iradə bunları yerinə yetirmək üçün daha dərindən anlayaraq davam etdirir və fərddə dini qadağalara qarşı müqavimət daha güclü hala gəlir (Certel 1999, 213). İradə əsasında həyata keçirilən fəaliyyətlər fərdlərin bir araya gəlməsinə səbəb olaraq, dindar cəmiyyətin meydana çıxmasında mühüm rol oynayır.

Kimlik olaraq din

Cəmiyyətdə sosial kimlik, qrup kimliyi, mədəni kimlik, şəxsi kimlik, milli kimlik anlayışları mövcuddur. Bu səbəbdən deyə bilərik ki, din insanın kimliyini təkbaşına ortaya qoyan bir amil deyildir. Yəni digər amillərlə yanaşı, din də insan kimliyini aydınlaşdırmaqda mühüm rol oynayır. "Kimlik və din əlaqələri tarixi zaman içərisində vəziyyət və şərtlərə görə həmişə dəyişmişdir. Dinlərlə kimlik kateqoriyası arasında yaxın bir əlaqə vardır. Məsələn, Budizm ailə kimliyi, Şintoizmdə cəmiyyət kimliyi, Xristianlıqda şəxsi kimlik əlaqəsinin olduğu ifadə edilməkdədir. İslamda isə sosial kimlik ön plana çıxır. Trolç görə mistisizm şəxsi kimliyi, məzhəblər qrup kimliyini, kilsə kimi daha əhatəli quruluşlar isə sosial kimliyi qüvvələndirməkdədir. "Din və kimlik" mövzusunda mütəxəssisləşən Hans Mol dini spesfik mənada kimliyi müqəddəsləşdirən bir faktor olaraq göstərmişdir"(Coşqun 2014, 9).

İstər uşaq, istər böyük olsun, hər kəsin dini kimliyi vardır. Bu kimlik kiçik yaşlarında fərdlərə öz valideynləri tərəfindən verilir. Böyükdə isə bəzi fərdlər valideyn tərəfindən verilən dini kimliyi davam etdirir, bəziləri isə dinləri araşdırmağa başlayaraq onu qane edən dini seçir. Son variant nadir hallarda həyata keçir.

Kösöglü fərdilərin rollarını kimlik qavramı içərisinə daxil edir. Bostancı da eyni şəkildə, sosial rolları kimlik qavramı içərisinə daxil etmişdir: “Biz sosial əlaqələrimizi kimliklərimiz və onların təyin etdiyi rollar çərçivəsində qururuq. Daxil olduğumuz hər əlaqənin tələb etdiyi bir kimlik forması vardır. Marketə gedərkən müştəri, məktəbə gedərkən şagird və ya müəllim, evə gedərkən ata, oğul, qız kimi kimliklərimiz və bunlardan qaynaqlanan rollarımız da vardır” (Türkan 2011, 7).

Asanlıqla qeyd oluna bilər ki, kimlik ətrafa qarşı bir sərhəddir. “İnsanın sahib olduğu Tanrı təsəvvürü həm din anlayışı, həm də kimliyini inşa edən qurucu bir təsəvvürdür. Dini kimlik səbəbi kimi götürsək, həm birləşdirici, həm də ayırıcı rolunun, zaman-zaman birlikdə təsirli olduğunu aydın görə bilərik” (Türkan 2011, 41, 43). Ənənəvi cəmiyyətdə insanın dini kimliyi öz qaynağını ailədən götürdüyü halda, modern cəmiyyətdə dini kimlik sosiallaşma ilə qazanılır. Dinin kimlik ifadə etməsinə baxmayaraq, fərd bunu kimlik sahibi olsun deyə həyata keçirmir. Dini kimlik ehtiyac səbəbindən həyata keçirilən bir fenomendir. Dini fərdin səbir yeri, onun qorxusu, təsəllisi, bugünü qəbulu, gələcəyə ümidi və s. kimi qeyd edilə bilər. Karl Marksın “Yadlaşma” olaraq ortaya qoyduğu nəzəriyyə “insanın dini kimliyi” kimi qeyd oluna bilər.

Dindən və dini yaşayışdan uzaq bir cəmiyyət mövcud olmamışdır. İnsanın mövcud olma tarixi ilə dinin yaranma tarixi eynidir. Tarix sübut etmişdir ki, insan dinə olan ehtiyacı üzündən dini fəaliyyətləri həyata keçirmişdir. Məhz bu səbəbdən də din bugünümüzdə qədər öz varlığını davam etdirməkdədir. Dinin modern cəmiyyətdə öz mövcudluğunu qoruyub-saxlamasına baxmayaraq, keçmişdə mövcud olan dinlə bugünümüzdə mövcud olan din arasında fərqliliklər danılmazdır. Bu isə dinin yeniliyə açıq olan bir fenomen olmasının göstəricisidir.

Nəticə

Məqalədə ilk olaraq cəmiyyətin formalaşmasında rol oynayan münasibətlərdən bəhs olunur. Bu münasibətlər arasında din faktoru xüsusi qeyd olunur və bununla yanaşı göstərilir ki, din cəmiyyətlərin fərqlənməsində mühüm rol oynayır. Belə ki, fərqli dinlər fərqli cəmiyyətləri meydana gətirir.

Dinin mahiyyəti və cəmiyyətdəki rolunu təhlil edən bu məqalə vasitəsilə belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, dinin cəmiyyətdəki funksiyası mü-

hüm və çoxsahəli xarakterə malikdir. Yəni din insan həyatının hər bir sahəsində özünü göstərməkdədir. Dinin sənətdən-təhsilə, əxlaqdan-ənənəyə qədər həyatın hər bir sahəsində inkarolunmaz yeri mövcuddur. İnsanlar həyatlarını din ilə tənziqləmiş, çətinliklər qarşısında dözümlülük, səbir və s. keyfiyyətlər insanlarda dindən qaynaqlanmışdır. Dinin mədəniyyət olaraq, kimlik olaraq, ibadət olaraq təzahür formaları mövcuddur. İnsan üçün təsəlli, səbir, dözümlülük və s. kimi dəyərlərin mənbəyi olan din insanlıq mövcud olan zamandan meydana gəlmiş və öz varlığını davam etdirməkdədir. Yəni dinin yaranma tarixi ilə insanın yaranma tarixi eynidir.

Dinin modern cəmiyyətdə öz mövcudluğunu qoruyub-saxlamasına baxmayaraq, keçmişdə mövcud olan dinlə bugünümüzdə mövcud olan dində fərqliliklər danılmazdır. Əvvəllər din kollektiv bir fəaliyyət növü idisə, artıq modern zamanda fərdi olaraq davam etməkdədir. Dinin müxtəlif təzahür növlərini nəzərə alsaq, bu zaman kollektiv fəaliyyət ön planda olacaqdır. Yəni asanlıqla qeyd oluna bilər ki, din üzərində olan fərdiyyətçilik bütün cəmiyyətlər üçün eyni deyildir. Bəzi cəmiyyətlər ənənəvi dini xarakterlərini qoruyub-saxlamaqdadır.

Son olaraq qeyd edək ki, din cəmiyyətdən təsirlənən bir fenomendir, cəmiyyət də öz növbəsində dindən təsirlənir. Belə ki, dində də dəyişikliklər meydana gəlmişdir, çünki digər fenomenlər kimi, din fenomeni də yeniliyə hər zaman açıq olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

Asar Muhammet Ali. (2020). “İbadət Ahlak İlişkisi: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi 6 / 1, (297- 314).

Coşkun Ali. (2014). “Din ve Kimlik”. İlahiyat Fakültesi Dergisi 0 / 24, (5-23)

Çertel Hüseyin. (1999). “Dini Heyatta İbadetin Yeri ve Önemi”. Dini Araştırmalar Dergisi 1 / 4, (209-22).

Ertit Volkan. (2020). Sekülerleşme Teorisi. Ankara: Liberte Yayınları.

Giddens Anthony. (2008). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Günay Ünver. (2003). Din Sosyolojisi. İstanbul: İnsan Yayınları.

Qənbərov Asəf. (2018). Din Sosiologiyası. Bakı: Turna Printing, Publishing, Packaging.

Solmaz Bünyamin. (1996). “Dinin Toplum ve Kültür Üzerine Etkileri”. İlahiyat Fakültesi Dergisi 6 / 6, (125-145).

Tanrıverdi Hasan. (2018). “Din-kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 8 / 3, (595-601)

Turkkan Zeynep. (2011). “Kimliğin Oluşumunda ve Korunmasında Dinin Rolü”. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı (Neşr Olunmamış Maqistr Tezi) Ankara.

Эльнара Оруджева

РЕЛИГИЯ С СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается религия и ее значение, а также формы проявления религии в обществе на теоретической и практической основе. Религия и формы ее проявления являются актуальным вопросом социологии религии, и на эту тему появилось множество работ. Цель нашего подхода к этой теме заключается в раскрытии роли или функции религии в обществе, анализируя ее с социологической точки зрения.

На начальном этапе статьи затронуты темы, связанные с понятием религия, ее возникновением и значением. В этом контексте отмечается, что многие факторы играют важную роль в объединении членов общества, и среди этих факторов важное место занимает религиозная связь. Религия проявляется во всех сферах жизни, включая культурную, политическую, социальную, экономическую и другие сферы. Религия создает религиозное общество, объединяя своих членов. Религиозное общество – это группа людей, которые привержены религии и следуют ее требованиям. На следующем этапе рассматривается функция религии в жизни человека. Это анализируется в трех направлениях: религия как культура, религия как идентичность и религия как поклонение. Таким образом, ясно, что религия существовала со времен существования человечества и продолжает существовать по сей день. Несмотря на возникновение важных различий в религиозном мышлении и жизни, они

обусловлены необходимостью, то есть религия, как и другие феномены, открыта для нововведений.

Ключевые слова: религия, общество, культура, поклонение, идентичность, ценность.

Elnara Orujova

RELIGION FROM A SOCIOLOGICAL POINT OF VIEW

ABSTRACT

This article examines religion and its harms, as well as the manifestations of religion in society on a theoretical and practical basis. Religion and its manifestations are a topical issue in the sociology of religion, and many works have been published on this topic. Our goal in solving this problem is to reveal its sociological role or function in terms of sociological and religious analysis.

The article discusses the initial concept, religious events, and potential threats. In this context, it is noted that many factors play an important role in the coexistence of human organs, and the religious bond is one of these factors. Religion is present in all aspects of life, including cultural, political, social, economic, and other aspects. Religion brings its members together to form a religious community. When we say believers, we mean groups who adhere to religious rules. In the latter case, the function of religion on man is controlled. Religion is valued in three ways: as culture, as identity, and as a form of worship. Religion has clearly existed since the beginning of time and continues to exist today, despite significant differences in religious thought and life. These distinctions are the result of necessity; religion, like other events, is open to innovation.

Keywords: religion, society, culture, worship, identity, value.

Çapa tövsiyə etdi: f.f.d. D.N.Mehmandarov